

BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK VE İSLAM AZINLIĞINA BASKI

Hazırlayan: NORVEÇ HELSİNKİ KOMİTESİ

Çev: Prof. Dr. YAŞAR YÜCEL

Önsöz

Bu rapor geniş ölçüde Temmuz ve Ağustos 1986'da Bulgaristan ve Türkiye'de delil toplamak için yaptığım görevin sonucudur. Bulgaristan'daki Türk-İslam azınlığı hakları ile ilgili bilgileri toplamak üzere 4 gün Bulgaristan'da ve bir aydan fazla zaman Türkiye'de kaldım. Bu haklar, 1975'te Bulgaristan Hükümeti tarafından da imzalanan Helsinki Anlaşması ile himaye edilmektedir.

Bu seyahat esnasında -bana sürpriz olan ve Bulgar polisine daha fazla sürpriz etkisi yapan- kapalı bir bölge olan Bulgaristan'ın güney kısmındaki Kırçali eyaletini ziyaret imkânını buldum. Bu bölgedeki ahalinin çoğu Müslüman ve Türk'tür. Kırçali ve çevresi, Aralık 1984 ve Ocak 1985'te Türk isimlerini Bulgar isimlerine çevirmeyi reddeden Türklerin zalimce öldürülmelerine sahne olmuştur.

Bu rapor, "Bal-Göç" ve "Balk-Türkler Derneği" kuruluşlarının ve Türk göçmenlerinin nazik yardımları olmaksızın hazırlanamazdı. Norveç Helsinki Komitesi, kendi kimliklerini muhafaza etmek hususunda insan haklarının ihlaline bir son vermek için hükümetlerin, kuruluşların ve münferit şahısların gayretlerine, bu ve buna benzer raporların cesaret vereceğini umut etmektedir. Bulgaristan'daki Türk azınlığı bütün haklarından mahrum bırakılmıştır; ve bu ülkede Müslümanlar şiddetle baskı altında tutulmaktadır.

Ocak 1987

Bjorn Cato Funnemark
Norveç Helsinki Komitesi'nin
İcra Sekreteri

Bulgarlaştırma Kampanyası

Güney Bulgaristan'da Kırçali'de yaklaşık 1984 Krismısında, birden bire eyaletteki bütün şehirleri ve köyleri askerler kuşattılar. Bulgaristan'ın bu kısmında halk, çoğunlukla Müslüman ve Türk'tür. Her bir ev kuşatıldı. Türk-İslam ismi taşıyan her şahısa -yetişkin veya çocuk- kendi kimlik kartını vermesi ve kendi arzusu ile "Türk-İslam olan ismini" Bulgar ismi ile değiştirmeye karar verdiğini belirten bir doküman imza etmesi emredildi.

Bu bölgede yaşayan Türklerin çoğunluğu bunu yapmayı reddetti. Çoğu dövüldü, kocalarının gözü önünde kadınların ırzına geçildi ve çoğu öldürüldü. Yunanistan yolu ile Türkiye'ye sonradan kaçan bir görgü şahidi, "bir savaşa benziyordu" demiştir. Bir diğer görgü şahidi şunları anlatmıştır: "Ertesi günü bütün halkın belediye reisinin bürosuna gelmesi söylenmiştir". Burada belediye reisine: "Biz Türküz ve böyle kalmak istiyoruz" denilmiştir. Yusuf Bilalov Nisan 1985'te Yunanistan yolu ile Türkiye'ye kaçmıştır. O, kendi gözleri ile 10 kişinin öldürüldüğünü görmüştür. Bunlardan ikisi çocuktu. Bir yaşlı adam, bir Bulgar polisinin küçük bir kızın kolunu kırarken gördüğünü, söylemiştir. Halka hoparlörlerle evlerinden ayrılmasının yasak olduğu bildirilmiştir. Polis tarafından bütün radyolar toplanmıştır. Haber verildiğine göre, Kırçali'nin güneyinde Momçilgrad'da (Mestanlı) 40 kadar şahıs hayatını kaybetmiştir. Bunlar tanktan yapılan atışlar sonucunda öldürülmüştür. Hatta helikopterler kullanılmıştır. Kendilerinin Bulgarlaştırılmasına müsaade etmeyeceklerini tekraren söyleyen Türkler uzağa götürülmüşler veya hemen orada öldürülmüşlerdir.

Göçmenler, Bulgar Hükümeti'nin bu başlangıç safhasında özellikle eğitilmiş isyanları bastırma mangalarını -sözde "kırmızı bereliler"- kullandıklarını beyan etmişlerdir. Bazı göçmenlere göre bunlar evvelce Afganistan'da savaşmışlardı. Helsinki Komitesi şimdiye kadar bu bilgiyi teyit etmemiştir.

Türkler bütün haklarını kaybetti

Bulgaristan'daki Türk azınlığı birden bire bütün haklarını kaybetti ve Bulgaristan Müslümanlarının hakları da hemen hemen hiçe düşürüldü. Türk kitapları ve gazeteleri, gazete bayilerinden ve kitapçılardan kayboldu. Açık olarak Türkçe konuşmak yasaklanmıştı. Sokakta ana dilini konuşan Türklere ceza kesiliyordu. Bu kampanyanın başlangıç safhasında caddede Türkçe konuşan Türklere polisler sık sık dayak atıyorlardı. Genç çocukların sünnet olması gibi birçok İslam âdetleri yasaklanmıştı. Camilerin çoğu kapatılmıştı.

Parlamentonun eski bir üyesi kendi hikâyesini anlatıyor

Türkler Bulgaristan'da iki bölgede hâkim durumdadır: Güneyde Kırcali eyaletinde ve ülkenin kuzeydoğu kısmında Deliorman bölgesinde. Bir etnik Türk ve eski Bulgar parlamento üyesi olan Halil İbişev ülkenin bu kısmından gelmiştir. İbişev, Yugoslavya'dan geçerek bu yaz Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir.

İbişev, 21 Ocak 1985'te saat 09.00'da kendi memleketi olan Dolgopol'da mahalli parti karargâhına çağrıldığını söylemiştir. Orada, gizli polisin bir temsilcisi ona, Türk-Arap isimlerinin, Bulgar isimleriyle değiştirileceğini söylemiştir. İbişev bunu teyit eden bir dokümanı görmek istediğini söylediği zaman, ona "bunun merkez komitesi kararı" olduğu söylenmiştir. İbişev "Eğer bana yazılı bir şey göstermezseniz ben halka ne söyleyeceğim" diye cevap vermiştir.

Gizli polisin verdiği bütün cevap şu olmuştur: "Bir kâğıt görmek istiyorsun, bu senin için çok fena olacak." Daha sonra aynı akşam İbişev bir parti toplantısına çağrıldı. Bu sırada bütün şehir ordu araçları, silahlı polisler, askerler ve itfaiye birlikleriyle kuşatıldı. Bu toplantıda mahalli parti lideri partinin politikasını izah etti. "Neye mal olursa olsun Türk-Arap isimleri değiştirilmelidir". Onlara, partiye karşı koyan her şahsın hapis-haneyi boylayacağı söylendi. Bulgaristan'ın bu kısmında yaşayan halk, Kırcali'de uygulanan terörü zaten işitmişlerdi. Parti toplantısı esnasında tek bir doküman kimseye gösterilmedi.

Toplantıdan sonra mahalli parti sekreteri Genvova Mikhova, İbişev'e:

— Neden bizim aleyhimize çalışıyorsun? diye sordu.

— 41 seneden beri Halil İbişev olarak yaşadım, neden birden bire ismimi değiştireyim?

— Bu bir parti kararıdır. Parti bizden ne istiyorsa biz onu yapmalıyız. Parti kararlarına mukavemet etmeyeceğini umut ediyorum.

O akşam geç vakit İbişev evine giderken otobüste birçok Türk vardı. Herkes ona bakıyordu "yapabileceğimiz hiçbir şey yok" dedi. "Ben de çok müteessirim". Bir dakikalık sessizlikten sonra birisi "yapabileceğimiz bir şey olmalıdır. Buna karşı mücadele etmeliyiz" dedi. Herkes protesto etmeye başladı.

Şehir hâlâ tanklarla çevrili idi. Telefon irtibatı kesilmişti. O akşam polis iki defa İbişev'in evine girdi. Avlanmak gayesi ile evinde bulunan

tüfek müsadere edildi. Üç gün içinde bütün Türk-Arap isimleri Bulgarlaştırıldı. Dördüncü günü Sofya radyosu Türkçe yayınlanan programları kesti. Beş gün sonra Türk gazetesi “Yeni Işık” yayından kaldırıldı.

Bulgaristan’daki Türklerin Sayısı

Bulgaristan’da ne kadar etnik Türk’ün bulunduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Uluslararası Af Örgütü’ne göre yaklaşık 900.000 olup, bütün Bulgar halkının % 10’udur. Uluslararası Af Örgütü “hakiki rakamın daha fazla olabileceğini” ilave etmektedir. Bu rakamlar eski rakamlarına dayanmaktadır. Türklerin kendileri genellikle gerçek rakamın daha yüksek olduğuna inanmaktadır. Resmi Türk kaynakları asgari 1.5 milyon Türk’ün Bulgaristan’da bulunduğunu tahmin etmekte, “Bal-Göç” ve “Balk-Türkler Derneği” dayanışma organlarının ikisi de 2 milyon kadar Türk’ün bulunduğuna inanmaktadır. Balk-Türkler Derneği Başkanı Mehmet Çavuş’a göre Bulgar yetkilileri kasten çok aşağı olan rakamları vermektedir. Çavuş, 1965’te Bulgar televizyonunda spikerlik yaparken, onlara bu rakamların çok aşağıda açıklanması talimatını verdiklerini söylemiştir. Kendi kuruluşuna göre, Bulgaristan’da yekûn olarak 4 milyondan fazla Müslüman vardır: Bunlardan 2 milyondan fazlası Türk’tür, yaklaşık 1 milyon etnik Bulgar Müslüman’ı ve 800.000 kadar da Müslüman Çingene bulunmaktadır.

Türklerin Hâkim Olduğu Bölgeler *

Osmanlı Türkleri Bulgaristan’a 14. asırda yerleşmeye başlamışlar ve 1385’te Sofya’ya kadar ulaşmışlardır. Bulgar arazisini Osmanlılar işgal eder etmez, muhtelif Türkmen aşiretleri Doğu’dan gelerek buraya yerleşmişlerdir. Bu insanlar bugün Bulgaristan’daki Türklerin atalarıdır. Bunlar Türk olup -resmi Bulgar yetkililerinin öne sürdükleri gibi- Osmanlılar tarafından zorla Müslüman yapılmış ve Türkçe konuşmaya zorlanmış Slavlar değildir. 1878’de Berlin Kongresi’nde Bulgaristan bir prenslik olduğu ve böylece ulusal bağımsızlığını kazandığı zaman halkının yaklaşık yarısı Türk’tü.

Türkler hâlâ Bulgaristan’da iki bölgede hâkim durumdadırlar. Bulgaristan’ın kuzeydoğu kısmında Shumen (Şumnu), Razgrad ve Tirgovishte (Eski Cuma) şehirleri civarındaki bölge olan Deliorman ve güneyde Rodop dağlarının doğu kısmında Kırçalı eyaleti.

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterlerinden elde edilen ve Norveç, Helsinki Komitesi raporundaki verileri destekleyen bilgiler ek’te sunulmuştur. Y.Y.

1877-1878 Rus-Türk Savaşı sırasında Shumen (Şumnu) Osmanlı ordusunun merkezi idi. Kısmen bunun bir sonucu olarak, çok yoğun bir Türk halkı bu bölgede kalmıştır.

1878'den kısa zaman sonra Bulgaristan, güneye doğru ilerlemeye başladı. Yeni Bulgaristan Devleti hemen Doğu Rumeli'yi ilhak etti ve böylece Plovdiv (Filibe)'i ele geçirdi. Bugün bu şehir Bulgaristan'ın ikinci büyük şehridir. Büyük miktarda bir Türk halkı hâlâ bu bölgede yaşamaktadır. 1912-13 Balkan savaşlarının sonunda Bulgaristan daha güneye Ege Denizi'ne doğru ilerledi. Türk şehirleri olan Kırcalı ve Momchilgrad (Mestanlı) ve bunların etrafındaki köyler, bu işgalin birer parçasıdır. Bu bölgede hâlâ Türk halkı çoğunluktadır. 1878'den 1913'e kadar Bulgaristan hemen hemen arazisini iki misli çoğaltmıştır. 63.000'den 111.000 km².ye çıkarmıştır.

Pomaklar ve etnik Bulgar Müslümanları çoğunlukla Bulgaristan'ın güneybatı kısmında yaşamaktadır.

Bulgaristan'ın Kısa Bir Tarihi Geçmişi

Halihazırdaki Bulgar arazisi, Türk-Tatar aşiretleri tarafından 7. asrın sonuna doğru işgal edildi. 8. asrın ortasında Bulgar Hanı Boris, Yunan-Katolik dinini kabul etti ve Bulgarlar, Slavların hem âdetlerini ve hem de lisanlarını benimsediler. Boris'in oğlu Simeon kendisini çar ilan etti ve Balkan Yarımadası'nın çoğunluğuna hükmetti. Ancak onun 927'de ölümünden sonra Bulgar devleti çökmeye başladı. Bundan bir asır sonra Bulgaristan Bizans'ın bir parçası oldu. İki kardeş olan Peter ve Ivan tarafından idare edilen bir isyan kısmen başarılı oldu ise de 14. asrın sonunda Bulgaristan bir defa daha istila edildi. Bu sefer Osmanlı Türkleri tarafından 1393'ten 1878'e kadar Bulgaristan büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş ve Osmanlı kayıtlarında ondan genellikle Tuna eyaleti olarak bahsedilmiştir.

Bağımsız Bulgaristan, 1877-78'de Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yaptığı başarılı savaş sonucunda meydana gelmiştir. 1878'de yapılan Berlin Kongresi'nde büyük Bulgar Dükalığı teşekkül etmiş ve kral olarak başına Alman Prensi Aleksander von Battenberg getirilmiştir. 9 sene sonra Rus baskıları altında Battenberg değiştirilerek yerine Ferdinand von Coburg getirilmiştir. Bununla beraber bu seneler zarfında Bulgar Başbakanı Stefan Stambulov, ülkedeki Rus nüfuzunu sona erdirmeye çalışıyor ve bunun yerine Avusturya-Macaristan desteğini kazanmaya gayret ediyordu. Stambulov 1895'te öldürüldü. Bundan sonra Bulgaristan yeniden Ruslar

ile yakın ilişkiler tesis etti. 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda Genç Türkler hareketi meydana çıktığı zaman Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etti.

1912-13 Balkan savaşlarının başlangıç devresinde Bulgaristan ve Sırbistan, zayıflamış olan Osmanlılara ortak olarak saldırmaya karar verdiler. Çünkü Osmanlılar hâlâ Trakya ve Makedonya'yı kontrol ediyordu. Bu savaşın sonunda Bulgaristan, Trakya'nın bir kısmını kendi arazisine ilhak etmeyi başardı. Buna karşılık Bulgaristan'ın ortağı bu işgali kendi çıkarlarına bir tehdit olarak gördü. Bu arada Bulgar liderliği kendi kuvvetine aşırı bir güven duyuyordu. Bu yüzden 1913'te Bulgaristan hem Yunanistan'a ve hem de Sırbistan'a saldırdı. Bulgaristan mağlup oldu. Bükreş'te 1913'te yapılan bir barış anlaşması ile Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir parçası verildi. Kırcali bölgesi ve Dedeağaç dahil olmak üzere (Yunanistan'ın Alexandroupolis'i) Ege Denizi'nde küçük bir şerit Bulgaristan'a bırakıldı. Türkiye eski hükümet merkezi Edirne'yi yeniden ele geçirdi. •1915'te Bulgaristan, merkezi kuvvetler Almanya, Avusturya-Macaristan (ve Türkiye) safhında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Aynı yıl Bulgaristan Sırbistan'ın taarruzuna uğradı. Bir sene sonra Romanya taarruz etti. Bulgar ordusu sonuçta yeni bir mağlubiyetle karşı karşıya kaldı ve 1918'de Kral Ferdinand oğlu lehine iktidarı bıraktı. Kral Ferdinand 1943'te ölünceye kadar tahtta kalmıştır. Bulgaristan 1918'de Neuilly-sur-Seine'de imzalanan barış anlaşması ile ağır şartları kabul etmeye zorlanmıştır. Dobruca, Romanya'ya verilmiştir. Eski Bulgar arazisinin küçük bir kısmı Yugoslavya'ya verilmiştir. Dedeağaç şehri dahil olmak üzere bütün Batı Trakya Yunanistan'a terkedilmiştir.

1919'dan 1923'e kadar Bulgaristan Radikal Köylü Partisi lideri Alexandr Stambolijski tarafından idare edilmiştir. O, aktif bir reform politikası takip etmiştir. Demokratik reformlar yapılmış ve toprak köylüler arasında daha eşit bir şekilde dağıtılmış ve Belgrad ile ilişkiler ilerlemiştir. 1923'te Stambolijski, ordu ve ülkenin muhafazakâr güçleri tarafından yapılan bir hükümet darbesi ile iktidardan uzaklaştırılmış ve kısa zaman sonra da öldürülmüştür. Alexandr Tsankov'un başında olduğu bir sağcı koalisyon hükümeti iktidara geldi. Aynı senenin sonunda komünist liderler Georgi Dimitrov ve Vasil Kolarov tarafından yapılan hükümet darbesi teşebbüsü başarısız kaldı ve bundan sonra komünistler şiddetli baskı altında kaldılar.

10 sene süren bir huzursuzluk devresinden sonra 1934'te Kral Boris parlamento dağıttı ve başbakanı vasıtasıyla diktatör bir iktidarı sürdürdü. 1931'den sonra ilk seçimler 1938'de yapıldı. Bununla beraber bu yeni seçim yasası siyasi partilerin iştirakini men ediyordu.

1920'ler ve 1930'larda Bulgaristan birçok Avrupa ülkesi gibi çok milliyetçi olmuş ve hatta şovenizme kaçmıştır. Rodna Zastita gibi faşist tipi kuruluşlar Türklerle ve diğer etnik azınlıklarla mücadele ediyor ve kuvvetli bir monarşi yaratmak hedefini güdüyorlardı. Bu gibi kuruluşlar özellikle üniversite öğrencileri arasında popülerdi. Rodna Zastita, tereddüt etmeden Bulgarların dışında hiçbir ırkın Bulgaristan'da yaşamaya hakkı olmadığını öne sürdü. Bu kuruluşun ve benzer kuruluşların faaliyetleri sonucunda birçok Bulgar Türk'ü öldürülmüştür.

Her ne kadar Rodna Zastita 1930'larda yasaklanmış ise de monarşinin politikasında tam bir Türk aleyhtar politikası esas olarak alındığından Türklere yapılan baskı azalmamıştır.

1939'da İkinci Dünya Savaşı patladığı zaman, Bulgaristan kendisini başlangıçta tarafsız olarak ilan etmiş ise de, Alman yanlısı Prof. Filov 1941'de başbakan olduktan sonra Bulgaristan, Alman birliklerinin ülkeye girmesine müsaade etmiştir. Buna karşılık olarak Almanya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya ait olan Batı Trakya ve Makedonya'yı Bulgarların işgal etmesine müsaade etmiştir. Aynı sene Bulgaristan Birleşik Devletlere savaş ilan etmiş, fakat Alman baskısına rağmen Kral Boris, Sovyetler Birliği'ne savaş ilan edilmesini reddetmiştir. Kral, müttefiki olan Adolf Hitler'e yaptığı bir ziyaretten sonra 1943'te aniden ölmüştür. Almanlar tarafından kontrol edilen Bulgaristan'a oğlu Simeon yeni kral olmuştur.

Bu sıralarda bir yeni ulusal mukavemet hareketi -Otecheştven Front (Anavatan Cephesi)- meydana çıktı. Bu, komünistlerin, diğer sol taraftarı kuvvetlerin, köylü partili politikacıların ve Batı yanlısı askeri kuruluş Zvena'nın liderlerinden bazılarının bir araya gelerek bir ittifak oluşturmalarından meydana çıkmıştı.

Eylül 1944'te hem Doğu ve hem de Batı tarafından kabul edileceği umudu ile Moroviev bir kabine teşkil etti. Fakat 6 Eylül'de Sovyet birlikleri ülkeye girdi ve birkaç gün sonra Georgiev tarafından bir hükümet teşkil edildi. Aynı zamanda Anavatan Cephesi'nde komünistlerin etkisi süratle artıyordu. Mayıs 1945'te Georgiev'in hükümeti çöktü. Köylü Partisi politikacısı Nikola Petkov liderliği altındaki altı komünist olmayan üye, hükümeti terkederek bir resmi muhalefet oluşturdular. Kasımda seçimler yapıldı. Resmi sonuçlara göre % 88 Anavatan Cephesi, % 12 muhalefet oyları kazanmıştı. Bulgaristan muhalefeti ve bunun yanı sıra Birleşik Devletler ve Büyük Britanya gibi Batılı güçler seçimde hile yapıldığını öne sürdüler.

1946'da monarşi cumhuriyet anayasası ile değiştirildi ve Kral Simeon sürgüne yollandı. 297 komünist üye ve muhalefetten 101 üye ile yeni bir

parlamento seçildi. Ünlü Komintern lideri Georgi Dimitrov Aralık 1946'da yeni bir komünist hükümeti teşkil etti. Muhalefet lideri Nikola Petkov, altı ay sonra sözde "Batı ülkeleri ile birlikte bir hükümet darbesi planlamak" iddiası ile ölüme mahkûm edildi. Bütün dünyadan gelen kuvvetli protestolara rağmen Petkov, 23 Eylül 1947'de idam edildi. Soğuk savaş başlamıştı ve diğer Sovyet hâkimiyeti altında bulunan Doğu Avrupa ülkelerinde benzer idamlar yapılıyordu. Bunu daha fazlası takip etti. Komünist liderler kendi başlattıkları terörün kurbanı oldular. Aralık 1950'de Bulgaristan, Bulgar Komünist Partisi Genel Sekreteri Traikho Kostov ve diğer önde gelen 10 komünist liderin ölüme mahkûm oluşuna ve bunların idamlarına şahit oldu. Diğerleri 10 seneye kadar hapis cezasına mahkûm oldular. Bunların hepsi, Birleşik Devletler lehine casusluk yapmak ve Sovyetlerin sözlü tecavüzlerinin esas hedeflerinden biri haline gelen Tito'nun Yugoslavyası ile birlik halinde bir hükümet darbesi planlamakla itham edilmişlerdi.

Her ne kadar her iki ülke de komünist partileri ile idare olunuyorsa da, Bulgar-Yugoslav ilişkileri savaşın sonundan beri bozulmakta idi.

Nihayet 1948'de Yugoslavya'nın Stalin ve Kominform ile ilişkilerini kesmesinden sonra tamamen koptu. Bu fena ilişkiler için Makedonya konusundaki sürtüşme, sebeplerden birisi idi. Birçok önde gelen Bulgar komünisti, geleneksel Bulgar görüşünü paylaşarak Makedonya'nın Bulgaristan'a ait olması gerektiğini ve Makedonyalıların Bulgar olduğunu söylüyorlardı. Diğer bir ilave sebep Sovyetler Birliği'nin tutumu idi. O zamanlar Sovyet liderliği esas olarak Doğu Avrupa'da Sovyet hegemonyasını kuvvetlendirecek bir parti üzerinde çalışıyordu. Kendilerinin kontrol edemeyeceği Yugoslavya ile ikili bir yakın işbirliğinden ve Bulgaristan'ın bağımsız bir yöne gitmesi teşebbüsünü yapmasından korkuyorlardı. Bu devredeki Yugoslav liderleri Milovan Dilas ve diğer şahıslara göre, Kremlin, evvelce uluslararası üne kavuşmuş yegâne Doğu Avrupa parti lideri olan Georgi Dimitrov'a inanmıyordu. 1930'ların Komintern lideri Stalin'in gözünde lüzumundan fazla bağımsız görünüyordu. Daha sonra 1949'da Dimitrov'un ölümünün Sovyetler Birliği'nin işi olduğu tarzında şayialar çıkmıştı. Sonuç olarak, kendilerine sadık kalacaklarına güvendikleri bir siyasi liderliğin Bulgaristan'da sağlanması için Moskova büyük gayretler sarfetmiştir. Bunu yapmakta başarılı olmuşlardır. İktidarda olan şahıslara bakılmaksızın Bulgaristan, Doğu Almanya ile birlikte Doğu Avrupa'da Sovyetlerin en sadık müttefiki olmuştur. Vulka Chervenkov'un yerine geçmesinden sonra, halihazır lider Todor Zhivkov 1956'dan beri iktidardadır. Son 30 yıldan beri Bulgaristan en fazla baskının uygulandığı Doğu Avrupa ülkesi

olmuştur. Polonya ve Macaristan örneğine benzemez şekilde Bulgaristan asla herhangi bir liberalizm hareketine şahit olmamıştır. 1956'dan beri etnik ve dini azınlık için durum gittikçe kötü bir hal almıştır. Bu durum, diğer Avrupa ülkelerinde gördüklerimize birçok bakımlardan ters bir gelişme niteliğindedir.

Bulgaristan'da Türkler

Tarihi geçmişi

Her ne kadar son zamanlardaki isim değiştirme, Bulgarlaştırma kampanyası bir şok gibi gelmiş ise de, Türk azınlığına karşı Bulgaristan'daki baskılar yeni değildir. Bu konuda yegâne tam müsamahalı ve liberal devre, Bulgaristan'ın radikal köylü lideri Alexandr Stambolijski tarafından idare edildiği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk yıllardır. Stambolijski'nin bir hükümet darbesi ile iktidardan atıldığı ve öldürüldüğü 1923'ten, komünistlerin 1944'te iktidara gelinceye kadar durum gittikçe zorlaşmıştır. 1934'te Kral Boris parlamentoyu feshetmiş ve sonradan komünistlerin faşist olarak isimlendirildikleri bir diktatörlüğü tesis etmiştir. Bu diktatörlük iktidarının ilk iki senesi içinde ülkede bulunan 1712 Türk okulu sayısını 545'e indirmiştir. Hemen hemen köylerde ve küçük şehirlerde bulunan bütün Türk okulları kapatılmış ve Latin alfabesi ile eğitim yasaklanmıştı. Bulgaristan'daki Türk öğretmenler tekrar Arapça alfabeyle dönmeye zorlanmıştır. Bu manasız isteğin sebebi görünüşe göre Türkiye'nin yeni lideri Kemal Atatürk'ün reformları idi. 1928'de Türkiye'de Atatürk'ün kuvvetli etkisi ile Arap alfabesi terkedilmiş ve Latin alfabesi kabul edilmişti. Bulgar Türkleri de aynı reformu kabul ettiler; fakat 1934'ten sonra Bulgar yetkilileri buna müsaade etmediler ve ondan sonra Türkçe kitaplar ve gazeteler Bulgaristan'da Arapça alfabe ile yazılmıştı. 1908-34 devresinde Bulgaristan'da toptan 80 adet Türk gazete ve dergisi mevcuttu. 1939'da sadece 1 Türk gazetesi kalmıştı. Şubat 1941'de (Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı'nda bir Alman müttefiki idi ve bu yüzden işgal edilmişti) Bulgaristan'daki bu son Türk gazetesi Havadis birden bire kapatıldı.

Komünistlerin iktidara gelişi

1944'te Sovyet müttefiki komünistler iktidara geldikleri zaman, Türk azınlığı için eski Bulgar politikasını "terör ve karanlığın bir devri" olarak tasvir ederken haklı idiler. Yeni hükümet kendisini "Türklerin kurtarıcısı" olarak takdim etmeye girişti. 1945-53 senelerinde 6 yeni Türk gazetesi

tesis edildi. Bununla birlikte, bunların hepsi Bulgar Komünist Partisi'nin organları idi, ya da kitle kuruluşlarından birini teşkil ediyorlardı. Bu senelerde bir hayli Türk okulu açıldı. Örneğin 1950'de Bulgaristan'da yaklaşık 1200 Türk okulu vardı. 1944 ile mukayese edildiğinde % 300'lük bir artış. Yeni Türkçe kitaplar basıldı; bunlar ve gazeteler Latin alfabesi ile basılmıştı. Bu herkesin memnun olduğu manasına gelmiyordu. Birçok Türk Bulgaristan'ı terketmeye karar verdi. Birçoğu siyasi nedenler ile terketti. Hem köylüler ve hem de aydınlar yeni komünist ideolojisini kabul etmekte zorluk çekiyorlardı. Ancak Türkler artık bir etnik grup olarak tefrik edilmiyordu. Mayıs 1950'de Bulgar Hükümeti aniden yaklaşık 250.000 Türk'ün Türkiye'ye muhaceret etmesine müsaade edilmesini istedi. Türkiye buna hazır değildi ve senelik olarak 25-30.000 göçmeni almayı planlamıştı. Sonuçta bir anlaşma yapıldı ve buna göre 1950-51'de 154.000 Türk hicret etti. 1953'ten sonra Bulgaristan Türkiye'ye daha fazla muhacereti yasakladı. 60'ların ortasında Bulgaristan'daki onbinlerce Türk, Türk konsolosluklarına Türkiye'ye gitmelerine müsaade edilmesi için müracaat etmiştir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1968'de yeni bir muhaceret anlaşması yapıldı. Bu anlaşma 10 sene yürürlükte kaldı ve 1968 ile 1978 arasında yaklaşık 130.000 Türk'ün hicret etmesine müsaade edildi. Norveç sekreterinin konuştuğu bu devreye mensup Türk göçmenleri 70'lerin ikinci yarısında Bulgaristan'daki Türklere karşı artan ayrımcı bir politika uygulandığından şikayet etmişlerdir. Türklere kötü işler veriliyor ve siyasi olarak onlara güvenilmiyordu. Örneğin ordudaki Türkler, etnik Bulgarlara benzemez şeklinde, inşaat işleri gibi sivil görevler yapıyorlardı.

1960'dan evvel Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilmeye başlanmıştı. 1970'lerde Türk okulları tamamen ortadan kaldırıldı. Sofya Üniversitesi'ndeki Türkçe bölümü öğrenci almayı durdurdu ve aynı zamanda 1978'den sonra Türklerin Türkiye'de yerleşmek üzere Bulgaristan'ı terketmelerine müsaade edilmedi.

Azınlık Hakları

1986 yazında Norveç Helsinki Komitesi İcra Sekreteri, Bulgarlaştırma kampanyasının ilk devresi esnasında, kendi Türk adlarını değiştirmeyi reddeden çok kimsenin öldürüldüğü Kırçali eyaletinin kapalı bölgesine girdi. Bu bölge hâlâ kapalıdır. Helsinki Komitesi tesadüfen bu bölgeye girmeyi başardı; ancak geri dönerken durduruldu. Haskova ve Kırçali arasındaki anayolda bütün araçlar durduruluyordu ve Haskova ile Kırçali eyaletleri arasındaki hudutta bulunan Petelovo köyü yakınında her yolcu

kontrol ediliyordu. İcra sekreterine nazik bir surette otobüsü terketmesi söylendi. Geçen araçları kontrol eden iki polis şunları bilmek istiyordu: “Bu bölgeye nasıl girdiniz? Niçin Kırcalı’ye gittiniz? Orada kaç saat kaldınız?” vs. Bu husustaki mazeretleri “burası bir hudut bölgesidir” oluyordu.

Her ne kadar Kırcalı Türkçe konuşan bir çoğunluk tarafından iskân edilen bir eyaletin merkezi ise de, Kırcalı’de artık Türkçe yazılan tek bir kelime yoktur. Rusça, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve hatta Arapça yazılan kitapları kolaylıkla bulmak mümkün ise de, Türkçe kitap bulmak mümkün değildir. Her gazete satılan kulübede iki gazete satın alınabilir; mahalli parti organı “Nov Zhivot” (Yeni Hayat) ve “Nova Svetlina” (Yeni Işık), Nova Svetlina Ocak 1985’e kadar “Yeni Işık” olarak Türk ismi ile yayınlanıyordu. Bununla beraber son senelerde bu gazete iki lisanla, yani makaleler hem Türkçe ve hem de Bulgarca yayınlanıyordu. Bu durum Bulgarlaştırma kampanyasının 1984’ten çok sene evvel planlandığını göstermektedir. Bugünlerde hem “Nov Zhivot” ve özellikle “Nova Svetlina” Türkiye ve özellikle Türk basınına sayısız ve ekseriya nefret dolu hücumlar yapmaktadır. Bunlar, kendi Türk isimlerini Bulgarca bir isimle değiştirmeyi, daima istediğini söyleyen şahıslar ile de mülakat yapmıştır.

Helsinki Komitesi’nin incelediği evraklarda zikredilen bütün isimler Bulgarca veya Bulgarlaştırılmış idi.

Türk azınlık basınının yükselişi ve düşüşü

1985 Ocak’ın sonundan beri Bulgaristan’da tek bir Türkçe yayın bulabilmek mümkün olamamıştır. Bulgaristan’da artık hiçbir Türk okulu, tiyatrosu, radyosu ve TV programı yoktur. Umumi yerlerde Türkçe konuşmak dahi yasaklanmıştır. Aralık 1984’ten beri Bulgaristan’da bir Türk olmak yasaklanmıştı. Fakat ayrıca ülkeyi terketmek de yasaklanmıştır. Bulgar Hükümeti’nin Türk-İslam azınlığına yönelik tutumu zalimcesine müsamahasızdır. Bu müsamahasızlığı veya zalimliği, 1930’larda Alman, İtalyan ve diğer faşist rejimlerin kendi etnik azınlıklarına yaptıkları ile mukayese etmemek mümkün değildir.

Yukarıda bahsedildiği gibi 1944’ten sonra Türklere yönelik komünist politikası birçok olumsuz özelliklere sahipti. Evvelki hükümet zamanında oldukları gibi artık bir etnik grup olarak baskı altında tutulmuyorlardı ve farklı muamele görmüyorlardı. Türk gazeteleri yeniden neşrediliyordu... Şubat 1945’te ilk Türk gazetesi Vatan, Bulgaristan hükümet merkezi Sofya’da yayınlanmıştı ve üç ay sonra bir diğer Türk gazetesi Işık yayın-

landı. Her iki gazete de “Anavatan Cephesi Azınlık Komisyonları”nın organları idi. Gerçekte 1945 ile 1953 arasında tesis edilmiş olan 6 Türkçe gazete ve dergi partiye ve onun kitle kuruluşlarından birine aitti. 1946’da yayınlanmaya başlayan “Eylülcü Çocuk” Bulgaristan Öncü Teşkilatı tarafından yayınlanıyordu. “Halk Gençliği” (1947) Bulgaristan Komsomol Kuruluşu DKMS’ye aitti. 1985’e kadar yayınlanan “Yeni Işık” (1947) Bulgaristan Komünist Partisi’nin Türk azınlığı için çıkardığı resmi organ idi. Nihayet bir aylık dergi olan Yeni Hayat 1953’te gözüktü. Bu altı gazete muntazam surette 1965’e kadar yayınlandı. O tarihten sonra birbiri arkasına kaybolmaya başladılar. 1980’de bunlardan sadece ikisi Yeni Hayat ve Yeni Işık kalmıştı. Yeni Hayat 1981’de kapatıldı, Yeni Işık 29 Ocak 1985’e kadar iki lisanlı, Bulgarca-Türkçe, bir gazete olarak devam etti. Aynı zamanda Bulgar radyosundaki Türkçe programlar ve Kırçalı, Shumen (Şumnu), Razgrad ve diğer yerlerdeki mahalli gazetelerde bulunan Türkçe sayfalar da kayboluyordu. Aynı şehirlerdeki Türk tiyatroları da kapatıldı ve Türkçe yazılan herhangi bir kitabın yayınlanmasına müsaade edilmedi. Bulgar kitapçılarının raflarından her türlü Türkçe kitap kaldırıldı. Bulgar Komünist Partisi liderliği, 1930’larda Bulgar faşistleri tarafından başlatılan işi nihayet icra etmişlerdi. 40 yıl önce Bulgaristan’daki komünistlerin resmi tutumları şöyle idi:

“Bütün ülkeye eski rejimin yaptıkları pek çok fena şey yanında en kötüsü ana dillerini kullanmaktan Türkleri menetmeleri idi. İki Türk bir araya gelmeye ve kendi lisanları ile faşistlerin korkusundan, konuşamazlardı. Her tarafta bir kasvet havası vardı. Son geçen 21 yıl içerisinde (1923-44) onlar (Bulgarlar) bizi bertaraf etmeye çalıştılar” ve ayrıca “Ülkemizin faşist yöneticileri kendilerini Nazi Almanyasına sattılar ve Bulgaristan’da yaşayan azınlığa karşı harekete geçtiler. Önce Almanların emri ile Yahudileri hudut harici ettiler. Ondan sonra biz Türklere baskı yapmaya başladılar. Amaçları Bulgaristan’da hiçbir yabancı milliyeti barındırmamaktı.” (Işık, Bulgar Anavatan Cephesi, 14 Mayıs 1945).

5 Mayıs 1965’te halihazır Bulgar parti lideri Todor Zhivkov bir mülakatta, (5 Mayıs 1964, Yeni Işık) “Türk lisanı zenginleştirilmeli ve geliştirilmelidir. Daha çok Türkçe kitap yazılmalıdır” demişti.

Bulgaristan Hükümeti’nde eğer aynı Zhivkov’un ve onun arkadaşlarının yönetimi olmasa idi, zengin bir Türk edebiyatı Bulgaristan’da hâlâ meyvalarını veriyor olacaktı. Bulgaristan’daki Türkler önce zengin ve güzel folklorları ile tanınmakta ve ayrıca değerli edebiyat eserleri yaratmaktadır-

lar. 1957 ve 1969 arasında “Narodna Prosveta” yayınevi Sofya’da Türkçe olarak 45 nesir ve 44 şiir kitabı yayınlamıştır.

Haberleşme Sorunu

Bulgaristan’da neler olduğu hakkında doğru bilgi almak güçtür. Bulgar yetkilileri sadece, Bulgarlaştırma ve ad değiştirme kampanyalarını inkâr etmektedir. Bulgarların, ülkedeki bütün Türk halkının birden bire gönüllü olarak ve toptan kendi “Türk-Arap” Müslüman isimlerini, çoğunlukla Hıristiyan olan isimlerle değiştirmeye karar verdiklerini söylemeleri, her bakımdan ciddiye alınamayacak kadar gülünçtür.

Türk isimlerinin zorla Bulgar isimleri ile değiştirildiği konusunda Uluslararası Af Örgütü’nün şikâyetine cevap olarak bir resmi Bulgar temsilcisi Valentin Bozhilov (Cenevre’deki ayrılımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması konusundaki alt komisyonu indinde Bulgaristan daimi temsilcisi yardımcısı) hükümetinin görüşünü şöyle izah etmiştir. “Şehirlerin, nehirlerin, göllerin ve tabiatıyla şahısların isimleri belki her gün ve dünyanın her yerinde değişmektedir. 1922’de Rusya halkı kendi devletlerini SSCB diye isimlendirmiştir. Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu vardı, daha sonra onun bir kısmında Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Bir Kongo vardı şimdi Zaire oldu. Rodezya vardı, şimdi bu devletin adı Zimbabwe’dir...” Aynı cevapta Bozhilov, yanlış Bulgar teorisini tekrar ederek 1878’den evvel Müslüman halkın atalarının zorla Türkleştirildiğini söylemiştir. Hiçbir ciddi tarihçi bu teoriyi desteklememektedir. Bulgaristan’daki Türk halkının orijini Türk’tür ve büyük bir çoğunlukla Türkmen’dir ve Slav-Bulgarları değildir.

Bu tür beyanatların dışında, Bulgar yetkilileri hiçbir bilgi vermemektedir. Onlar, ülkedeki siyasi tutuklular ve kaybolan ve öldürülen şahıslar konusunda sessizdir.

Tahrikçi Ajan Korkusu

Ayrıca, çok az bağımsız Batı ve İslam muhabirleri bu ülkeyi ziyaret etmekte ve dünyada çok az gazeteci Bulgarca veya Türkçeyi konuşmakta ve anlamaktadır. Hatta Türkçe konuşan yabancı muhabirler dahi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Birçok Türk onlarla konuşmamaktadır. Helsinki Komitesi’ne sık sık, Bulgaristan’daki Türklerin, tahrik ve misilleme korkusundan Türkçe hitap edildiği zaman cevap veremedikleri söylenilmiştir. Türkler çok tahrikçi ajana şahit olmuşlardır. Türkçe konuşmasını bilen sahte Türkler, Bulgaristan’daki Türklerin durumu hakkında sualler sormaktadır.

Bulgar yetkililerinin beğenmedikleri bu suallere cevap veren şahıslar sonradan hapsedilmekte veya kaybolmaktadır. İstanbul'a kayıtlı arabaları ile gelen ajanlar, bir seferinde Kırcaali bölgesinde mülakat yaptığı şahıslara Türk televizyonu mensupları olduklarını söylemişlerdi. Bu mülakatı veren şahıslardan çoğu sonradan cezalandırılmıştı. Diğer provokatörler, Türk basınından olduklarını söylemişlerdir. Gerçekte Türk gazetecileri Bulgaristan'a giriş vizesi alamamaktadır.

Bulgaristan'ın daha az sınırlı bölgelerinde Türkler bazen açık olarak eşişiri yapmaktadır. Haskova eyaletinde Helsinki Komitesi'nin karşılaştığı bir Türk yaklaşan bir polisi farkedene kadar çok açık olarak şikâyet etmişti. Ondan sonra derhal kayboldu.

Bilinen hiçbir insan hakları komisyonu yoktur

Doğu Avrupa'daki diğer ülkelerin çoğuna benzemez şekilde, Bulgaristan'da ülkedeki insan haklarının ihlali ile ilgili olarak rapor yazılacak hiçbir insan hakları komisyonu veya komitesi yoktur. Maalesef Bulgarlar, Çekoslovakya'daki Charta 77 veya Polonya'daki KOR veya ROPCIO gibi, insan hakları komisyonu veya herhangi bir Helsinki Komitesi kurmaya çalışmamışlardır. Keza Bulgaristan, Romanya ile birlikte Stalinci uygulamalardan asla vazgeçmemiş yegâne Varşova Paktı ülkesidir. Halihazır Bulgaristan Devleti ve Komünist Partisi Lideri, Todor Zhivkov bir ölçüde bu durumu temsil etmektedir. 1968'de Çekoslovakya'da ve 1970'lerde ve 1980'lerde Macaristan'da olduğu gibi Zhivkov'un idaresi altında hiçbir liberalleşme hareketi ve reform hareketi meydana gelmemiştir.

Haberleşmenin üç esas kaynağı

Bunun sonucu olarak, Bulgaristan'daki insan haklarının ihlali konusunda bize üç ana kaynak bırakılmıştır. İlki göçmenler, ikincisi bu ülkeyi ziyaretleri esnasında tesadüfen karşılaşılan şahıslar, üçüncüsü mektuplardır. Bir hayli umutsuz mektuplar -ekseriya diğer Doğu ülkeleri kanalı ile-Bulgaristan'dan Türkiye'ye yollanmıştır.

Göçmenler

Bulgar Hükümeti 1978'den beri Türkiye ile yeni bir muhaceret anlaşması imzalamaya isteksizdir. Aralık 1984'te Bulgarlaştırma kampanyasının başlamasından beri herhangi bir Bulgar vatandaşının Türkiye'deki akrabasını ziyaret etmesi mümkün değildir.

Turgut Özal'ın halihazır Türk Hükümeti, en iyi ikinci bir çözüm olarak, bütün Bulgar Türklerini Türkiye'ye muhaceret etmesine Bulgar Hükümeti'nin müsaade etmesi arzusunu ilan etti. Bulgar yetkililerinin bunu kabul etmeye istekli olmamaları için birçok sebepler vardır. En önemli faktör muhtemelen Bulgaristan'daki nüfus artışının düşük seviyede oluşudur. Türklere bir işgücü olarak ihtiyaç vardır.

1984'ten beri Türklerin Bulgaristan'dan, tehlikeli ekseriya şansa bağlı bir kaçma yolu bulunuyordu. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerin çoğunluğu komşu ülkeler Yunanistan ve Romanya yolu ile kaçmışlardı. Türk-Bulgar hududu yolu ile kaçmak aşağı yukarı Berlin duvarını aşmaya benziyordu. Helsinki Komitesi ile konuşan göçmenlerin çoğunluğu ayrımcı ve baskıcı politika nedeniyle kaçtuklarını ifade etmişlerdir. Onların hepsinin karıları, kocaları, çocukları ve ebeveynleri Bulgaristan'dadır.

Shumen (Şumnu) yakınındaki bir köyden olan Kamile Şerifova bu sene Mart ayında Romanya yolu ile kaçmıştı. Yalnız başına kaçmış bütün ailesini Bulgaristan'da bırakmıştır. "Benim adımları değiştirdiler ve beni Bulgarca konuşmaya zorladılar. Kendi Türk ismini değiştirmeyi istemeyen genç bir Türk çocuğunu bir Bulgar polislinin boğduğunu gördükten sonra terketmeye karar verdim." Kamile Türkiye'ye gelmezden evvel bir Türk gemisinde 5 gün saklanmıştı. "Yolcular hiçbir şey bilmiyorlardı. Birisinin beni bulmasından korkuyordum. Beş gün süre ile hiçbir şey yiyemedim ve içmedim." Kamile Bulgaristan'ı terkettiğinden beri ailesinden hiçbir haber almadı. "5 aydan beri İstanbul'dayım ve hâlâ ebeveynimin hayatta olup olmadığını bilmiyorum. Onlar hiç Bulgarca bilmezler. Özellikle askerleri gördükleri zaman çok korkarlar. Onlara yaklaşık 30 mektup yolladım fakat hiçbir cevap alamadım."

Niyazi Mustafafov Karasaliev (44 yaşında) Eylül 1985'te Romanya'da Constanta yolu ile kaçtı. Türkiye'ye feribot ile giderken kendi aracına onu almayı kabul eden bir kamyon şoförü buluncaya kadar Romanya'da 25 gün kaldı. Şoför onun bir göçmen olduğunu bilmiyordu.

— Romanya'da nerede kaldın?...

— Köprü altlarında, bodrumlarda...

Siyasi Tutuklular ve Ölüm

Niyazi Karasaliev, kendi Türk ismini değiştirmeyi reddetti. Bu yüzden, Sofya ile Yugoslav hududu arasında bir küçük şehir olan Slivnitsa'daki bir askeri kampa hapsedildi. Karasaliev Slivnitsa'da 3 ay kaldı. "Slivnitsa'da

bizim kampımızda 700 tutuklu vardı. Üç ay sonra yeniden bizden bir isim değiştirme evrakını imzalamamızı istediler. Bunun alternatifi Belene idi. Belene, Tuna'da bir adadaki hapishane olup burada korkunç şeylerin cereyan ettiğini işitmiştik.”

— Sizlerden daha sonra kaç kişi Belene'ye gönderildi?

— Yaklaşık 100.

Kısa bir zaman için Karasaliev kabul etti. Slivnitsa'yı terk edebilecek ve eve dönebilecekti. İsim değiştirme evrakının iki defa imzalanması gerekiyordu.

— Siz orada olduğunuz sırada Slivnitsa'da neler oldu?

— Bir sürü film seyretmek mecburiyetinde kaldık. Osmanlı boyunduruğundan Rusların bizi nasıl kurtardığını ve Rusların Hitler'i nasıl yendiğini gösterdiler. Türk Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Bulgar Cumhurbaşkanı ve parti lideri Zhivkov arasında geçen filme alınmış bir karşılıklı konuşmayı dinledik, bundan sonra bize şöyle denildi “Bakın! Sizi Türkiye'de istemiyorlar”.

— Belene hakkında ne biliyorsunuz?

— Burası isim değiştirmeyi reddedenlerle doluydu. Halk Belene'de yaklaşık 5.000 Türk'ün bulunduğunu söylüyordu. Şimdi Sofya, Plovdiv (Filibe), Varna, Stara, Zagora ve diğer Bulgar şehirlerinde siyasi tutuklular vardır.

Karasaliev'in bir dostu Belene'ye yollanmıştı. 38 yaşında olup orada 3 ay kalmıştı. Hapishaneden dönüşünden 16 gün sonra birden bire öldü. Bu çok garipti. Çünkü Belene'ye yollandığı zaman o sağlıklı ve kuvvetli bir adamdı. Dönüşünden sonra onu hiç kimsenin ziyaret etmesine müsaade edilmedi. Ancak onu bir defa kimse bizi görmeden geceleyin ziyaret ettik.

— Belene'de ona ne oldu?

— Oto akümülatörlerinde kullanılan bir cins asit üzerinde maskesiz veya hiçbir önlem almaksızın çalışıyordu. Bir süre bu işi yaptıktan sonra, o mayalanmış bir kek gibi şişmeye başladı.

Ne kadar siyasi tutuklu var?

“Balk-Türkler Derneği” dayanışma kuruluşunun başkanı Mehmet Çavuş, Bulgaristan'da kaç kişinin öldürüldüğünü veya siyasi mahkûm olarak yat-tığını gerçekten kimsenin bilmediğini söylemiştir. “Herkes muhtelif bir rakam vermektedir. Biz 10.000 kadar olabileceğini tahmin ediyoruz. Bulgaristan'dan son zamanlarda gelen haberlere göre artık Türkleri Belene'ye

göndermemekte, fakat ülkedeki muhtelif hapisanelere göndermektedirler. Bir Bulgar muhaceret kaynağı olan Paris'teki Tsenko Barev'e göre, Sofya, Pazarçık ve Stara'da (Nisan 1986) 1450 Türk siyasi mahkûmu bulunmaktadır.”

Ayrıca Helsinki Komitesi'ne binlerce Türk'ün zorla Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Alman Cumhuriyeti'ne yollandığı söylenmiştir. Şimdiye kadar bu rivayetlerin teyidi veya reddi mümkün olamamıştı.

Türkiye'deki dayanışma kuruluşları, Bulgaristan'da hapsedilmiş, öldürülmüş ve kaybolmuş Türklerin ve diğer Müslümanların listesini muntazam surette yayınlamaktadır. “Balk-Türkler” kuruluşunda 400'den fazla bu kurbanların isimleri vardır. Ağustos 1986'dan bu yana 22 yeni olay en son listelerinde yer almaktadır. Bu bilgiler çoğunlukla göçmenlerden gelmektedir. Listede bulunan 22 olaydan dördündeki şahısların hapisanede olduklarını biliyoruz. 56 yaşındaki Shumenli (Şumnulu) Fehim Hatibov'un 5 yıl süre ile hapse mahkûm olduğunu Tirgovishte'den (Eski cuma) olan Süleyman Hatibov ve Mustafa Azizov'un, her ikisinin de 15 yıl hapse mahkûm edildiğini biliyoruz.

Türk gazetesi Tercüman 6 Ağustos 1986'da 23 yaşındaki Rabiye Sükrieva'nın öldürülmesi hakkında bilgi verdi. Bu sene Mart başında (1986) Shumen (Şumnu) yakınındaki evinden Rabiye Sükrieva kayboldu. İki ay sonra o, evine yollandı. Bir çeşit tahta tabut içinde. Bayan Sükrieva geride iki çocuk bıraktı. Onun yegâne suçu Türk kalmayı arzu etmesi idi. Onu kaçırmaya çalışan güvenlik polisine karşı bağırdığı en son sözleri şunlar olmuştur: “Beni öldürmek istiyorsunuz, çünkü ben Bulgarca konuşmak istemiyorum. Fakat ben bir Türk'üm. Çocuklarım da Türk'tür ve onlar Türk olarak kalacaklardır.”

Bayan Sükrieva'nın bir hastanede iğne ile öldürüldüğü söylenilmektedir. Helsinki Komitesi'ne Bulgaristan'daki pek çok Türk'ün son zamanlarda bu yol ile öldürüldüğü söylenilmiştir.

Bulgaristan'da Bırakılan Çocuklar

Asimilasyon kampanyasının en acıklı özelliklerinden biri ebeveynleri Türkiye'de yaşarken bütün çocukların Bulgaristan'da bırakılmış olmasıdır. “Balk-Türkler” kuruluşu tarafından son zamanlarda yayınlanan bir liste bu çocuklardan 115'inin ismini ihtiva ediyordu. Bunların hepsinin ebeveynleri Türkiye'de yaşıyordu. Bu olaylardan dokuzunda, bu kuruluş, çocukların Bulgaristan'daki adreslerini bilmiyordu. Bu çocuklardan birçoğuları büyükbabaları ve diğer akrabalarıyla beraber yaşıyorlardı.

Diğer bir dayanışma kuruluşu olan “Bal-Göç” ebeveynlerinin hepsinin Türk şehri Bursa’da yaşadığı, 33 çocuğun isimlerini yayınlamıştı. 1950’den beri Bursa Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin yaşadığı önemli bir merkez olmuştur. Helsinki Komitesi, isimleri herhangi bir listede olmayan çocukların ebeveynleri ile tanışmıştır. Bu soruna Türk yayın organlarınca son zamanlarda çok önem verilmiştir. Tercüman Gazetesi bu sene başında “Aysel’e Hürriyet” kampanyasını açmış ve 15 yaşındaki Aysel bu acıklı durumun bir kurbanı olarak sembolize edilmiştir. Diğer bir gazete, Bursa’daki Hâkimiyet, bu konuya büyük bir dikkat çekmiştir. Bu çocukların ebeveynleri Bursa’da ve Türkiye’nin diğer şehirlerinde birkaç kez açlık grevleri tertiplemişlerdir. Helsinki Komitesi’nin kendileri ile temas kurduğu açlık grevi yapan ebeveynler Bulgaristan’da terkedilen toplam 250-300 çocuk bulunduğunu tahmin etmektedir.

Bu şahısların çoğunluğu Türkiye’ye son yıllarda gelmiştir. Son olaylarda bu göçmenler asla çocuklarını almak fırsatını bulamamışlardır. Bazı olaylarda aile Bulgaristan’ı terkettiği gün çocuklar alıkonulmuştur. Birkaç yıl önce Bulgaristan’ı terkedenerler çocuklarının daha sonra gelmelerine müsaade edileceğine inanmaktadır. Birçok hallerde ebeveynler kendi çocukları ile hiçbir temas kuramamışlardır. Bir zarf üstünde bir çocuğun Müslüman adı kullanılıyorsa bu mektup daima gönderene “nepoznat” -isim bilinmiyor- diye geri yollanmaktadır. Hatta Bulgarca isimler kullanıldığı zaman bile hiç kimse bu mektubun Bulgaristan’daki çocuğa ulaşacağını garanti edemez. Muhtelif hallerde ebeveynler yeni Bulgarca ismi bilmiyorlardı.

Genç Şule Sevkieva Yunusova’nın annesi Türkân Yunus İstanbul’da, kızı ise halasının yanında Bulgaristan’da Novi Pazar’da yaşıyordu. Türkân Yunus zaman zaman kızından mektup almaktadır; fakat “onlardan hiçbir haber yoktur”. Bulgaristan’dan çıkamayanların mektupları ebeveynlere yazılmaktan ziyade sansüre yazılmış görünüyordu. Hemen hemen bütün ebeveynler Bulgar sefaretine veya diğer resmi temsilcilerine birçok mektuplar yazmışlardır. Şimdiye kadar hiçbir kimseye cevap gelmemiştir.

Pomaklar (Etnik Bulgar Müslümanları)

Etnik Slavlar olan Bulgaristan Müslümanları Pomak olarak bilinmektedir. Bunların çoğunluğu Güneydoğu Bulgaristan’da Blagoyevgrad eyaletinde yaşamaktadır. Pazarlık, Haskova ve Kırçali eyaletlerinde de birçok Pomak vardır. Bulgar yetkilileri 1950’lerin son zamanlarından beri, muhtelif şiddet yolları ile Pomakları kendi İslami inançlarından ayırmak

teşebbüsünde bulunmaktadır. Bunlar sık sık Pomakları vaftiz etmeye ve Müslüman isimlerini Hıristiyan (ve Slav) isimleriyle değiştirmeye çalışmışlardır. Bunlar muhtelif fırsatlarda 1960'lar ve 1970'lerde vuku bulmuştur.

1964'te Blagoyevgrad eyaletinin Ribnova şehrinde böyle bir olay cereyan etmiştir. Dış dünya ile haberleşme kesilmiştir. Pomakların yaşadıkları evlere silahlı gruplar girmiştir. Yaklaşık 2000 silahlı polis, parti üyesi ve asker Ribnova'ya getirilmiştir. Pomaklar isyan etmişler ve kendilerini bal-talar, bıçaklar ve sopalarla savunmuşlardır. Bir komite kurmuşlar yetkililerle görüşmek için heyetler göndermişler ve parti lideri Zhivkov ile kişisel olarak görüşmek istemişlerdir. En nihayet Merkez Komitesi Üyesi General Ivan Bachvarov tarafından kabul edilmişlerdir. Onunla görüşme sonuç vermiştir. Baskı altında imzalanan vaftiz tebliği iptal edilmiş ve zorla isimleri değiştirilenler tekrardan Müslüman isimlerini geri almışlardır. Pomaklar tatmin olmuşlardır. Fakat uzun zaman için değil. Birkaç ay sonra aynı şehirde 12 Pomak tutuklanmış ve bunlardan 8'i uzun yıllar hapse mahkûm edilmiştir.

1971'de şiddetli olaylar Smolyan eyaletinde de cereyan etmiştir. Askeri birlikler getirilmiş ve Pomaklar zorla vaftiz edilmiştir. Pomaklar mukavemet etmeye çalışmışlar, her iki taraftan zayıt verilmiştir. Aynı sene Pazardık eyaletinde benzer olaylar yer almıştır. Birçok Pomak tutuklanmış ve 15 seneye kadar hapis cezası almıştır. 1970'lerde Blagoyevgrad, Stara, Zagora ve diğer eyaletlerde bu gibi olaylar meydana gelmiştir.

Bulgar sürgün kaynakları, Belene'deki 1000 kadar siyasi mahkûmdan yaklaşık 500'ünün Pomak olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda bütün Müslümanlara ve bütün dini azınlıklara baskılar arttırılmıştı. Bulgar Türklerinin gerçekte Osmanlılar tarafından zorla Türkleştirilmiş Slav Bulgarları olduğunu ispat etmeyi amaçlayan kitaplar halen yayınlanmaktadır.

İslamı Baskı Altına Alma

Bulgarlaştırma kampanyası, hem Türk azınlığına ve hem de Bulgaristan'da Müslümanların geri kalan kısmı olan Pomaklara (etnik Bulgar Müslümanları) ve Çingenelere saldırdı. Bulgaristan Çingenelerinin yaklaşık % 75'inin Müslüman olduğu tahmin edilmektedir.

Bulgar Hükümeti Türk-İslam isimlerini Slav-Bulgar isimlerine çevirirken, İslam isimlerini de Hıristiyan isimlerine çevirdiler. Türk isimlerinden Mehmet (Muhammed), Ahmet, Ali, Hüseyin ve diğerleri gibi olanlar aynı zamanda tipik Müslüman isimleridir. Tıpkı Mikhail, Ivan, Angel ve diğerleri gibi Bulgar isimlerinin çoğunun Hıristiyan isimleri olması gibi.

İsim değiştirme kampanyası Bulgaristan'daki sadece bütün yaşayan Türkleri değil, hatta ölüleri dahi kapsamına almaktadır. Bulgar yetkilileri, bunların etnik Bulgarlardan farklı Müslüman olmadıklarını ispat etmek için yaşayan Türklerin ve Pomakların atalarının isimlerini dahi değiştirdiler. Müslüman mezar taşları kelimenin tam anlamı ile boyandı ve Helsinki Komitesi'ne bildirilen bir olayda bir Türk mezarlığı buldozerle tahrip edildi.

Bulgar yetkilileri muhtelif makalelerde İslam'ı bir tehdit ve bir düşman olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Örneğin 21 Kasım 1984'te çıkan Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi gazetesi olan "Rabotnichesko Delo"daki bir makale (kampanyanın başlamasından bir hafta evvel) Bulgaristan'daki İslam etkisi konusunu ele alarak, Rodop kesimindeki etnik yakınlarını koz olarak kullanan ideolojik düşmanın aşırı tecavüzü şeklinde İslam'a hücum etmiştir.

Bu yazının çıkmasından sonra bir hafta geçmeden bir diğer resmi Bulgar gazetesi olan "Otechestven Front" 'Bulgar Türkleri arasında bir dini fanatizm olduğuna', inandıklarını yazmış ve Haskova ve Kırçalı eyaletlerinde yaşayanların ailesini 'kural ve Müslüman dininin dogmalarına göre' yetiştirmekle itham etmişlerdir.

Sovyetler Birliği yetkilileri gibi Bulgar Hükümeti de son 10 seneden beri Ortadoğu'da yaşamakta olan İslam'ın yeniden canlanmasından korkmuştur.

Evlenme ve cenaze törenleri gibi birçok İslam dini yöntemleri yasaklanmıştır. Bir göçmen kendisinin bütün evlilik merasiminin (1986 baharı) yetkililer istediği için iptal edildiğini söylemiştir. Genç çocukların sünnet edilmeleri kesin suretle yasaklanmıştır. Aynı şekilde Türkiye'de ve diğer Müslüman ülkelerde normal olarak kullanılan torba tarzında bir pantolon olan şalvarın giyilmesi yasaklanmıştır.

Bütün camiler kapatılmış değildir. Fakat son 10 senede kapatılanların sayıları gittikçe artmaktadır. Helsinki Komitesi'ne camilerin hâlâ açık olduğu söylenilmişti, ancak bu sadece Cuma günleri yapılacak bir dua için olup, tabiatıyla kendini adanmış bir Müslüman bundan memnuniyetsizlik duymaktadır. Kapatılan birçok cami başka amaçlar için kullanılmaktadır. Bunlar depo, kafeterya ve bazen de berber salonu olarak tadil edilmiştir.

Müslüman Türk aydınlar ve hocalar hapsedilmiş veya öldürülmüştür. Bulgaristan'da eski bir siyasi tutuklu olan Nizami Akuliç, yeğeni İmam Enbiya Ömer Mahmudov'un Ocak 1985'te öldürüldüğünü söylemiştir.

Fakat Batı gazetecileri bu delilleri toplama görevi için Bulgaristan'a geldikleri zaman kendisini İmam Mahmudov diye tanıtan sahte bir insanı takdim etmişlerdir. Uluslararası Af Örgütü "etnik Türklerin Mart 1986'dan beri hapse atılmaları" konulu raporunda şunları yazmaktadır: "Kampanyanın başlamasından sonra etnik Türklerin hâkim olduğu bölgeleri ziyaret etmelerine yetkililer tarafından müsaade edilen çok az gazeteciden birinin verdiği habere göre kendi ismini gönüllü olarak değiştiren İslam din adamlarına Ocak 1985'te 50 Leva (400 kr.) bir maaş yükselmesi yapılmıştır."

Bulgaristan'ın Zorunlulukları

Bulgaristan, 1925'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imza edilen dostluk anlaşması veya 1919'da Neuilly'de imza edilen barış anlaşması ve bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Beyannamesi Helsinki Anlaşması ve diğerleri gibi önemli uluslararası bir seri ikili anlaşmalar ile ülkede bulunan Türklerin ve Müslüman azınlığın haklarına saygılı olmak mecburiyetindedir.

Neuilly Anlaşması'na göre, "ırk, dil ve din azınlığında olan Türk vatandaşları yasalara göre diğer Bulgar vatandaşları gibi aynı muameleye ve güvenliğe sahip olacaklardır", ayrıca "kendi adlarına yardımlaşma, dini ve sosyal girişimlerde, okullar ve diğer eğitimsel tesisler kurulması, idaresi ve kontrolünde eşit haklara ve kendi lisanlarını kullanma ve kendi dini vecibelerini özgürce yerine getirme haklarına sahip olacaklardır". Uluslararası Af Örgütü şunları yazmaktadır: "Etnik Türklerin hapsedilmiş olmasından, zorla yeniden ikamete mecbur edilmesi veya Bulgaristan'daki etnik Türk azınlığının zorla asimilasyonu kampanyasında kasten öldürülmesinden bahseden raporlardan kaygı duyulmaktadır. Bu şekildeki zorla asimilasyon birçok uluslararası taahhütlere ters düşmekte olup, bunların en önemlisi 21 Eylül 1970'te Bulgaristan tarafından da onaylanan medeni ve siyasi haklar konusunda uluslararası anlaşmanın 27. maddesidir". Bu madde şöyle demektedir:

"Etnik, dini ve dil azınlığı mevcut olan devletlerde, bu azınlıklara mensup şahıslar kendi gruplarının diğer üyeleri ile müşterek olarak, kendi kültürlerine sahip olmak, kendi dinlerini açıkça belirtmek ve gereklerini yapmak ve kendi lisanlarını kullanmak haklarından mahrum edilemezler."

İnsan hakları için Uluslararası Helsinki Federasyonu, Bulgaristan'ın asimilasyon işlemine erkenden ve süratle reaksiyonunu göstermiştir. ABD'deki Helsinki gözlemcileri ve Norveç Helsinki Komitesi 1985'in ilk yarısın-

da protestolarını göndermişlerdir. Helsinki gözlemcileri Başkanı Robert L. Bernstein, Bulgar Cumhurbaşkanı ve parti lideri Todor Zhivkov'a yazdığı bir mektupta şunları belirtmiştir: "Bu komite, Bulgaristan'da sivillerin haince öldürülmesini ve şiddetle devam eden asimilasyon işlemini kuvvetle tahkik eder. Ayrıca biz, Bulgaristan'daki etnik Türklerin istedikleri ülkelere muhaceret etmek haklarını destekliyoruz.

Bildiğiniz gibi Helsinki Anlaşması özellikle azınlıkların haklarının korunmasıyla meşgul olmakta ve Madrid Konferansı'nın sonuç dokümanı, ulusal azınlıklara mensup şahısların haklarına saygı ve gerçekten kullanılması hususlarının güvenlik altına alınmasının önemini daha fazla desteklemektedir. Bulgaristan'daki Türk toplumunun kötü durumu, Ottawa'da ileride yapılacak insan hakları toplantısında ve Budapeşte'deki kültürel forumda kuşkusuz olarak gündeme getirilecektir. Biz Bulgaristan'daki azınlıkların acıklı durumunu düzeltmek için sizi çabuk harekete geçmeye teşvik ediyoruz. Bu sorun hakkında bilgi almaktan ve cevabınızın gönderilmesinden memnuniyet duyulacaktır".

Neden?

Bulgaristan'daki Türk-İslam azınlığının bu acıklı ve kaba tip baskıya neden maruz kaldığını kısa ve kesin bir cevapla izah etmek mümkün değildir. Bunun pek çok makul izahı vardır. Bulgar yetkilileri etnik Bulgar çoğunluğu arasında, nüfusun artmasının ciddi olarak az olması sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan Bulgaristan'daki Türkler genellikle asgari iki veya dört çocuk sahibidir. Sofya teorik olarak Türklerin bir gün çoğunluk olacaklarından ve bunun sonucu olarak devletin Slav-Bulgar kimliğine bir potansiyel tehdit oluşturacaklarından korkmuş olabilirler. Çingenelerin ve Pomakların büyüme oranları, etnik Bulgarlara nazaran daha yüksektir.

Ayrıca, Bulgar anayasasına göre, Türk azınlığı, toptan halkın % 10 oranını resmen geçtiği takdirde otonomi hakkını alacaktır. Bulgar Türklerinin kendilerine göre bu seviye çok evvelden aşılmıştır.

Bir diğer önemli ve makul izah tarzı, Bulgaristan'daki muhtemelen artan sosyal, politik ve ekonomik sorunlardır. Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunluğu gibi Bulgaristan da ekonomik durgunlukla karşı karşıya bulunmaktadır. Halk hem siyasi ve hem de ekonomik reformlara ihtiyaçları olduğunu bilmektedir. Bulgaristan'ın komşu ülkelerinin çoğunluğunda neler olduğunun aksine 10 senedir Bulgaristan'da hiçbir siyasi gelişme vuku bulmamıştır. Türkler ve geri kalan Müslüman halkın tahrikleri doğal olarak

dışarıdan geldiğinden ülkede özellikle sosyal huzursuzluğun kaynağı olarak mütalaa edilmektedir. Bulgar Türkleri, hududun öbür tarafında bir Türk devletinin var olduğunu bilmektedir. Geçmiş senelerde bunlar Türk işçilerinin Batı Almanya'dan ve diğer Batı ülkelerinden Bulgaristan yolu ile Türkiye'ye yaz tatilini geçirmek üzere kendi özel arabaları ile geçtiklerini görmüşlerdir. Her ne kadar bu Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin sosyal durumlarının gerçek bir manzarasını göstermez ise de, diğer ülkelerde mevcut olan bütün imkânları Bulgar Türklerine hatırlatmaya devam etmiştir.

Polonya ve Macaristan gibi bazı Doğu Avrupa ülkelerindeki uygulamaların tersine, Bulgaristan Hükümeti kendi vatandaşlarını kişisel olarak dışarıya özellikle NATO ülkelerine seyahat etmeye bırakmamaktadır. Bulgar Türkleri ilhamlarını muhtemelen Sofya'dan ziyade İstanbul'dan almaktadır.

O halde neden bu gelişme Bulgaristan'a daha önceden gelmedi? Bazı müşahitler şimdi vukua gelenlerin, 1960'ların başında yetkililerin Türk okullarını, gazeteleri ve diğer enstitüleri kapatmak ile başlayan yavaş bir işlemin sonucu olduğunu söylemektedir.

Bir Türk gazetecisi, Kıbrıs Savaşı'nın siyasi sonuçları konusunda Bulgar Hükümeti'nin çok fazla endişeye düşmüş olduğuna inanmaktadır (Ada'nın ikiye ayrılması). Birçok eleştirmen, Sovyetler Birliği için Bulgaristan'ın bir deneme yeri olabileceğini ve Sovyetlerin çabuk büyüyen bir etnik azınlığın asimilasyonunun mümkün olup olmayacağını öğrenmek istediği fikrini ortaya atmaktadır.

Sovyetler Birliği'nde geniş ve etkili olan bir Türkçe konuşan azınlık vardır. Bunlar Slav çoğunluktan (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar) daha çabuk artmaktadırlar. 15 SSC'den 4'ünde -Azerbaycan, Türkmenistan, Uzbekistan ve Kırgızistan- Türkçe konuşan bir çoğunluk vardır.

Bununla beraber bu teoriye karşı kuvvetli iddialar da vardır.

Sovyetler Birliği'nin merkezi kısımlarında bu tarz baskılara ait herhangi bir gelenek bulamıyoruz. Bununla beraber, Kırım Tatarlarının ve diğer Türk etnik gruplarının, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi yerli topraklarından zorla uzaklaştırılmalarını dünya unutmamıştır. Ayrıca yeni Sovyet lideri Mikhail Gorbachov, Rus olmayan milletlerden Eduara Shevardnadze'yi (bir Gürcistanlı) Dışişleri Bakanlığına ve Geidar Aliev'i (bir Azerbaycanlı) Başbakanlık gibi ülkenin çok yüksek siyasi liderliklerine getirmek suretiyle bu hususlara önem verdiğini göstermiştir. Aliev gibi bir adam dahi, eğer bir Bulgar vatandaşı olsa idi, kendisinin Türk ismini muhafaza etmesine müsaade edilmezdi.

Yavuz Sultan Selim Devri
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Def. Nr. 50

Yerleşim Merkezleri	Köy Sayısı	Hane		Nüfus		Oran %	
		Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim
Çirmen Sancağı		Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim
Çirmen Merkez		184	40	920	200		
Çirmen Merkeze Bağlı Köyler	59	1414	87	8306	635	% 93	% 7
Hasköy Merkez		271	—	1355	—	% 100	—
Hasköy Merkeze Bağlı Köyler	57	1297	175	8037	879	% 90	% 10
Çirpan Nahiyesi	8 köy, 5 mah.		—	1478	—	% 100	—
Yeni Zağra		385	—		—		
Yeni Zağra'ya Bağlı Köyler	29	566	91	4827	474	% 91	% 9
Akça Kızanlık Merkez		143	—		—		—
Akça Kızanlık Merkeze Bağlı Köyler	19	657	418	4096	2123	% 65	% 35
Sancağın Toplam Nüfusu	172	4917	811	29,019	4311	% 87	% 13

Toplam nüfusa mücerredler de dahildir.

Kanuni Devri
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Def. Nr. 370

Yerleşim Merkezleri	Köy Sayısı	Hane		Nüfus		Oran %	
		Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim
Çirmen Sancağı							
Çirmen Merkez		118	—	590	—		
Çirmen Merkeze Bağlı Köyler	58	1191	380	6960	1914	% 79	% 21
Hasköy Merkez		172	—		—		
Hasköy Merkeze Bağlı Köyler	55	1648	44	9639	232	% 98	% 2
Çirpan Nahiyesi				1483	—	% 100	—
Yeni Zağra		231	—	1155	—		
Yeni Zağra'ya Bağlı Köyler	23	501	107	3843	554	% 87	% 13
Akça Kızanlık Merkez		151	—	755	—		
Akça Kızanlık Merkeze Bağlı Köyler	20	785	360	4930	1805	% 74	% 26
Sancağın Toplam Nüfusu	156	4797	891	29.355	4505	% 86	% 14

Toplam nüfusa mücerredler de dahildir.

III. Murad Devri
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Def. Nr. 651

Yerleşim Merkezleri	Köy Sayısı	Hane		Nüfus		Oran %	
		Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim	Türk	G. Müslim
Çirmen Sancağı							
Çirmen Merkez							
Çirmen Merkeze Bağlı Köyler		1880	413	10,000	2177	% 83	% 17
Hasköy Merkez		392	—	1995	—	% 100	—
Hasköy Merkeze Bağlı Köyler		3820	586	22,447	3048	% 88	% 12
Çirpan Nahiyesi		226	13	1299	65	% 97	% 3
Yeni Zağra		326	—				
Yeni Zağra'ya Bağlı Köyler		1611	—	10,030	—	% 100	
Akça Kızanlık Merkez		338	—		—		
Akça Kızanlık Merkeze Bağlı Köyler		2307	403	13,868	2216	% 86	% 14
Sancağın Toplam Nüfusu		10,900	1415	59,639	7506	% 89	% 11

Toplam nüfusa mücerredler de dahildir.

Bölgedeki yer adlarından bazıları : Balıkesirli, Manyaslı, Saruhanlı, Bitlis, Germiyanlı, İğdirli, Aydınlu, Ahlatlı, Bozağaçlı, Ulubatlı, Sorgunlu, Danişmendli, Eymürlü, Salurlu, Karlı, Fındıklı, Pasadlı, Kurtbasan, Demirci, Akevli, Aflaganlı.....

